

نقش مجازات های بدل از زندان در قوانین ایران

سید امید آب سالان

کارشناسی علوم اجتماعی

نام نویسنده مسئول:

سید امید آب سالان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۳/۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۱۲

چکیده

ناکامی و شکست زندان در توفیق به اهداف پیشگیرانه، بازپرورانه و بازدارنده زمینه بروز و تشدید بحران تورم جمعیت کیفری را فراهم نموده است. این امر، دیرزمانی است که ذهن متصدیان نظام های عدالت کیفری بویژه متولیان امر زندانبانی را در سرتاسر جهان به تحرک واداشته است. طرح اندیشه های جایگزین زندان و مکانیسم های کاهش جمعیت کیفری با رویکردی نوین به مقوله زندان و زندانبانی، به عنوان الگویی کارساز و سودمند جهت برون رفت از این معضل، مورد استقبال وضع کنندگان قانون در عرصه سیاست جنایی قرار گرفته است. بررسی مولفه های اصلی ازدحام جمعیت کیفری زندانها، می کوشد با رویکردی جامع و منصفانه به فرایند زندان زدایی، به توصیه را حکارهای چندی با هدف حل ریشه ای این موضوع بپردازد؛ اولاً: ضعف و ناکارآمدی در عرصه سیاست جنایی تقنینی، قضایی و مدیریت زندانبانی، عامل اصلی بروز و تشدید بحران جمعیت کیفری می باشد. ثانیاً: سیاست زندان زدایی یا کاهش استفاده از مجازات زندان، بالقوه سیاستی است معقول و جامع نگر که اجرای دقیق و موفقیت آمیز آن مستلزم بهره گیری از تمامی پتانسیل های موجود و هماهنگی بین قوای سه گانه مقننه، مجریه و قضاییه می باشد. ثالثاً: بومی سازی راهکار های کاهش جمعیت کیفری و جایگزین ها رکن ضروری و اجتناب ناپذیر استفاده از تجارب و یافته های سایر دولتها می باشد. رابعاً: زندان زدایی از طریق زندان شرط مهم فرایند کاهش جمعیت کیفری میباشد.

واژگان کلیدی: نقش، مجازات، بدل، زندان، قوانین، ایران.

مقدمه

لفظ سجن و نیز کلمه حبس به معنای شایع آنها، در موارد فراوان در قرآن کریم وارد شده است. در سوره یوسف در آیات ۲۵ و ۳۲ و ۳۵ « وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ * قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاودْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونَا مِنَ الصَّاغِرِينَ * ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّى حِينٍ *» آمده است و همچنین لفظ سجن به معنای اسم که محل حبس گفته می شود در شش مورد در سوره مبارکه یوسف در آیات ۳۶، ۳۳، ۳۹، ۴۱، ۴۲ و ۱۰۰ به کار برده شده است.

از قدیمی ترین نهادهای جامعه بشری، نهاد مجازات است و اینکه در ورای این نهاد چه مقصد و ظرفیتی نهفته است و جامعه از اجرای مجازاتها چه هدفی را دنبال می کند و اینکه مشروعیت مجازات بر چه مبنای استوار است از پرسش های مهم هر نظام حقوقی می باشد. این مسائل به شدت تحت تأثیر تحولات تدریجی در فرهنگ جوامع قرار داشته است.

از مهمترین معضلات پیش روی نظام قضایی کشور جهت کاهش مجازات حبس استفاده از مجازاتهای جایگزین و استفاده از تدابیری چون تعلیق مجازات، تخفیف و آزادی مشروط و اعمال سیستم زندان های باز و نیمه باز، عدم قابلیت پذیرش این اقدامات از سوی مردم است.

قوه قضاییه در چنین شرایطی بایستی پیش از هر چیز تفکر مردم نسبت به مجازات را تغییر دهد. در ابتدا این اندیشه را در ذهن مردم نهادینه سازد که هدف از مجازات صرفا سزا دادن مجرم نیست بلکه هدف اصلاح و بازگرداندن او به جامعه است. با پذیرش این نظر می توان گفت از آنجا که تحقیقات گسترده در جهان و ایران ثابت کرده که مجازات حبس و اعمال مجازاتهای جایگزین را در کشور اعمال نمود.

هر جا که جامعه ای وجود دارد، حقوق نیز وجود دارد و در جایی که دولت ها وضع مقرراتی را برای جریان منظم و هماهنگی زندگی اجتماعی مفید تشخیص می دهند، ضروری است که این مقررات درباره ی کسانی که آنها را نقض می کنند، به موقع اجرا گذاشته شود و ضمانت اجراهای پیش بینی شده نیز علیه آنان اعمال گردد شدیدترین این ضمانت اجراها از نوع کیفری هستند. در دوران اولیه ضمانت اجراها بسیار سخت و شدید بودند، لیکن به مرور این مجازات ها تعدیل گشتند اکنون هدف از اجرای مجازات ها اهدافی انسانی و بشردوستانه است و به بزه کار به عنوان فردی که نیازمند به کمک برای اصلاح و بازسازی خود می باشد، نگریسته شده است و چنان چه مجازات بتواند علاوه بر هدف سزادهی و عبرت آموزی و ارباب انگیزی در سازگار ساختن مجدد اجتماعی بزه کار و اصلاح او قدم بردارد، می توان به آن به عنوان یک کیفر سودمند نگاه کرد.

امروزه در میان مجازات ها « حبس » بیش از همه رواج دارد و به عنوان روشی برای اصلاح و بازسازی مجرم به کار می رود، ولی مطالعات جرم شناسانه نشان می دهد که « حبس » برای از بین بردن ریشه های جرم فایده بخش نبوده و نیست، هر چند تا مدتی جامعه را از خطر وجود مجرمان و تبهکاران مصون نگه می دارد. - اگر چه با صرف هزینه های اقتصادی سرسام آور هم باشد- ولی پس از آزادی از زندان تازه مشکلات زندانی و جامعه شروع می شود.

تعریف مجازات

مجازاتها در واقع نوعی واکنش اجتماعی در مقابل پدیده مجرمانه است، جامعه برای تنظیم روابط اجتماعی میان مردم و حفظ اساسی ترین ارزشهای حاکم بر روابط آنها، ناچار است که در مقابل افراد هنجار شکن واکنش نشان دهد. این واکنش باید براساس اصول دقیق و برپایه قانون باشد. با این وصف متخصصان امور جزایی مجازات را اینگونه تعریف کرده اند که: « مجازات عبارتست از تنبیه و کیفری که بر مرتکب جرم اعمال می شود»^۱.

^۱ - عبدالحسین، علی آبادی، حقوق جنایی، ج ۲، ص ۱.

تأثیر مجازات در مجرم

با توجه به مفهوم مجازات می توان پی برد که :

اولاً: مجازات در مجرم ایجاد ترس و هراس می کند.

گلدوزیان در این زمینه معتقد است که، کیفر مرعوب کننده است. عامل ترس و ارباب نقش بازدارندگی دارد. اصولاً بشر نسبت به حیات، آزادی، مال، حیثیت و آبروی خود علاقه دارد. سلب احتمالی هر یک از این مواهب الهی نگران کننده و بیم آور بوده و خود وسیله ای است برای بازداشتن شخصی از تعدی و تجاوز به حقوق دیگران و جامعه.^۲ ثانیاً: مجازات آزار دهنده است مجرمی که درد و ناراحتی را به دیگری تحمیل کرده از نظر عقل و شرع خود نیز باید آزاد و درد مجازات را تحمل کند. لذا در مجازاتهای اسلامی مسئله قصاص یا مقابله به مثل وجود دارد و یا در تعزیرات قضات با توجه به نوع جرم، مجازاتی در خور جرم ارتكابی برای مجرم معین می کنند تا به همان اندازه که فرد مجرم باعث ناراحتی و آسیب دیگری شده مجازات شود.

ثالثاً: مجازات نوعی تحقیر فرد بزهدار می باشد. فردی که به جامعه در اثر جرم آسیب رسانده این آسیب رساننده نباید مصون از تحقیر اجتماعی باشد. نوعی از این تحقیر از طریق اجرای مجازات در ملاء عام و یا انتشار آن از طریق رسانه های گروهی و یا حتمی جلوه دادن مجازات و همچنین سرعت بخشیدن به آن امکان پذیر است. رابعاً: مجازاتهای نوعی جبران ضرر وارده از طرف مجرم است. و مجرم را مجبور به جبران خسارت وارده به فرد و اجتماع می کند. هر چند مجازاتها در ترمیم و جبران عین صدمه وارد شده ناتوان هستند ولی به هر حال وسیله ای برای هر چه بهتر اجرا شدن قوانین برای حفظ و صیانت حقوق افراد و جامعه است. آمیخته بودن رنج و تعب در مجازات باعث تمایز آن با اقدامات پیشگیری و تدابیر امنیتی است. زیرا این اقدامات و تدابیر توأم با رنج و تعب نیست.

مجازات های جایگزین حبس

ماده ۶۴- مجازاتهای جایگزین حبس عبارت از دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی است که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتكاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال، تعیین و اجراء می شود.

تبصره- دادگاه در ضمن حکم، به سنخیت و تناسب مجازات مورد حکم با شرایط و کیفیات مقرر در این ماده تصریح می کند. دادگاه نمی تواند به بیش از دو نوع از مجازاتهای جایگزین حکم دهد.

ماده ۶۵- مرتکبان جرائم عمدی که حداکثر مجازات قانونی آنها سه ماه حبس است به جای حبس به مجازات جایگزین حبس محکوم می گردند.

ماده ۶۶- مرتکبان جرائم عمدی که حداکثر مجازات قانونی آنها نود و یک روز تا شش ماه حبس است به جای حبس به مجازات جایگزین حبس محکوم می گردند مگر اینکه به دلیل ارتكاب جرم عمدی دارای سابقه محکومیت کیفری به شرح زیر باشند و از اجرای آن پنج سال نگذشته باشد:

الف- بیش از یک فقره سابقه محکومیت قطعی به حبس تا شش ماه یا جزای نقدی بیش از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا شلاق تعزیری؛

ب- یک فقره سابقه محکومیت قطعی به حبس بیش از شش ماه یا حد یا قصاص یا پرداخت بیش از یک پنجم ديه.

^۲- ایرج، گلدوزیان، حقوق جزای عمومی ایران، ج ۱، ص ۶۷.

ماده ۶۷- دادگاه می تواند مرتکبان جرائم عمدی را که حداکثر مجازات قانونی آنها بیش از شش ماه تا یکسال حبس است به مجازات جایگزین حبس محکوم کند، در صورت وجود شرایط ماده(۶۶) این قانون اعمال مجازاتهای جایگزین حبس ممنوع است.

ماده ۶۸- مرتکبان جرائم غیرعمدی به مجازات جایگزین حبس محکوم می گردند مگر اینکه مجازات قانونی جرم ارتكابی بیش از دو سال حبس باشد که در این صورت حکم به مجازات جایگزین حبس، اختیاری است.

ماده ۶۹- مرتکبان جرائمی که نوع یا میزان تعزیر آنها در قوانین موضوعه تعیین نشده است به مجازات جایگزین حبس محکوم می گردند.

ماده ۷۰- دادگاه ضمن تعیین مجازات جایگزین، مدت مجازات حبس را نیز تعیین می کند تا در صورت تعذر اجرای مجازات جایگزین، تخلف از دستورها یا عجز از پرداخت جزای نقدی، مجازات حبس اجراء شود.

ماده ۷۱- اعمال مجازاتهای جایگزین حبس در مورد جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور ممنوع است.

ماده ۷۲- تعدد جرائم عمدی که مجازات قانونی حداقل یکی از آنها بیش از شش ماه حبس باشد مانع از صدور حکم به مجازات جایگزین حبس است.

ماده ۷۳- در جرائم عمدی که مجازات قانونی آنها بیش از یکسال حبس است در صورت تخفیف مجازات به کمتر از یک سال دادگاه نمی تواند به مجازات جایگزین حبس حکم نماید.

ماده ۷۴- مقررات این فصل در مورد احکام قطعی که پیش از لازم الاجراء شدن این قانون صادر شده است اجراء نمی شود.

ماده ۷۵- همراه بودن سایر مجازاتها با مجازات حبس، مانع از صدور حکم به مجازات جایگزین حبس نیست. در این صورت دادگاه می تواند به مجازاتهای مذکور همزمان با مجازات جایگزین حبس حکم دهد.

ماده ۷۶- ملاک تعیین صلاحیت دادگاه و تجدیدنظرخواهی از حکم محکومیت به مجازات جایگزین حبس، مجازات قانونی جرم ارتكابی است.

ماده ۷۷- قاضی اجرای احکام می تواند با توجه به وضعیت محکوم و شرایط و آثار اجرای حکم، تشدید، تخفیف، تبدیل یا توقف موقت مجازات مورد حکم را به دادگاه صادرکننده رأی پیشنهاد کند، قاضی مذکور به تعداد لازم مددکار اجتماعی و مأمور مراقبت در اختیار دارد.

ماده ۷۸- محکوم در طول دوره محکومیت باید تغییراتی نظیر تغییر شغل و محل اقامت را که مانع یا مخل اجرای حکم باشد به قاضی اجرای احکام اطلاع دهد.

ماده ۷۹- تعیین انواع خدمات عمومی و دستگاهها و مؤسسات دولتی و عمومی پذیرنده محکومان و نحوه همکاری آنان با قاضی اجرای احکام و محکوم، به موجب آیین نامه ای است که ظرف سه ماه از تاریخ لازم الاجراء شدن این قانون به وسیله وزارتخانه های کشور و دادگستری تهیه می شود و با تأیید رئیس قوه قضائیه به تصویب هیأت وزیران می رسد. مقررات این فصل پس از تصویب آیین نامه موضوع این ماده لازم الاجراء می شود.

ماده ۸۰- چنانچه رعایت مفاد حکم دادگاه از سوی محکوم حاکی از اصلاح رفتار وی باشد دادگاه می تواند به پیشنهاد قاضی اجرای احکام برای یکبار بقیه مدت مجازات را تا نصف آن تقلیل دهد.

ماده ۸۱- چنانچه محکوم از اجرای مفاد حکم یا دستورهای دادگاه تخلف نماید، به پیشنهاد قاضی اجرای احکام و رأی دادگاه برای بار نخست یک چهارم تا یک دوم به مجازات مورد حکم افزوده می شود و در صورت تکرار، مجازات حبس اجراء می گردد.

تبصره- دادگاه در متن حکم آثار تبعیت و تخلف از مفاد حکم را به طور صریح قید و به محکوم تفهیم می کند. قاضی اجرای احکام نیز در ضمن اجراء با رعایت مفاد حکم دادگاه و مقررات مربوط، نحوه نظارت و مراقبت بر محکوم را مشخص می نماید.

ماده ۸۲- چنانچه اجرای تمام یا بخشی از مجازاتهای جایگزین حبس با مانعی مواجه گردد، مجازات مورد حکم یا بخش اجراء نشده آن بعد از رفع مانع اجراء می گردد. چنانچه مانع مذکور به واسطه رفتار عمدی محکوم و برای متوقف کردن مجازات ایجاد گردد مجازات اصلی اجراء می شود.

ماده ۸۳- دوره مراقبت دوره‌های است که طی آن محکوم، به حکم دادگاه و تحت نظارت قاضی اجرای احکام به انجام یک یا چند مورد از دستورهای مندرج در تعویق مراقبتی به شرح ذیل محکوم می گردد:

الف- در جرائمی که مجازات قانونی آنها حداکثر سه ماه حبس است، تا شش ماه؛

ب- در جرائمی که مجازات قانونی آنها نود و یک روز تا شش ماه حبس است و جرائمی که نوع و میزان تعزیر آنها در قوانین موضوعه تعیین نشده است، شش ماه تا یک سال؛

پ- در جرائمی که مجازات قانونی آنها بیش از شش ماه تا یک سال است، یک تا دو سال؛

ت- در جرائم غیرعمدی که مجازات قانونی آنها بیش از یک سال است، دو تا چهار سال؛

حبس از جهات فقهی

منظور شارع از حبس و نگهداری انسان در یک فضای تنگ نیست بلکه بیشتر مقصود شارع جلوگیری از تصرفات آزادانه است به طوری که در این خصوص استاد جعفر سبحانی در کتاب معالم الحکومه الاسلامیه می نویسد:

حبس در شریعت اسلامی نگهداشتن انسان در جای تنگ نیست بلکه تعویق شخص و جلوگیری از تصرف آزادانه وی است که می بایست از هرگونه شکنجه و آزار بدور باشد. امام علی (ع) در مورد ابن ملجم سفارش نمود: « این اسیر را حبس کنید و او را طعام دهید و نیکو نگهداری کنید».^۳

فقها ودانشمندان دیگرهمین مفهوم را از زندان استنباط کرده اند و گفته اند: حبس عبارتست از تعویق و منع شخص از تصرف آزاد، خواه در خانه باشد یا در مسجد یا اینکه خصم یا وکیل او ملازم و همراه باشد یا خیر.

در ترجمه کتاب «هل یجوز التعزیز بالحبس او بالمال» تالیف سیدابوالفضل میرمحمدی، ترجمه آقای باقری به نحو ضمنی اشاره به مطلب اخیر دارد که می نویسد: «سجن مصدر و معنایش منع است همانگونه که حبس نیز به همین معنی آمده است لیکن اطلاق بر محل می شود چون زندان مکانی است که زندانی از خروج از آنجا ممنوع گشته و از بیشتر تصرفات که متعلق به املاک و عیال خود می باشد محروم گردیده است».^۴ در آیین نامه قانونی و مقررات اجرایی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور نیز زندان چنین تعریف شده است: زندان محلی است که در آن محکومین به معرفی مقامات ذیصلاح قضائی و قانونی برای مدت معین و یا به طور دائم به منظور اصلاح و تربیت تحمل کیفر نگهداری می شوند.^۵

عوامل گرایش به انتخاب مجازات های جایگزین حبس

کیفر حبس امروزه دیگر کارآیی ندارد و اثرات زیان بار آن بیشتر از فواید و منابع اجرای آن است. به همین دلیل جایگزین هایی مناسب برای کیفر حبس پیش بینی شده اند تا اینکه این جایگزین ها بتوانند اثرات زیان بار کیفر حبس را از بین برده یا اینکه از آن اثرات بکاهند. این دلایل بخشی به اهداف کیفر حبس برمی گردد و بیانگر آن می باشد که این کیفر نتوانسته اهداف مورد نظر را برآورده نماید بخشی دیگر از این دلایل به نفس کیفر حبس و شیوه اجرای آن برمی گردد به عبارت دیگر محیط زندان و قیود و شرایط حاکم بر آن باعث شد تا مخالفان به فکر ایجاد روشهای جایگزین مناسب برای کیفر حبس باشند.^۶

۳- جعفر، سبحانی، «معالم الحکومه الاسلامیه»، ص ۴۶۲.

۴- ناصر، باقری بیدهدنی، زندانی از دیدگاه اسلام، ص ۵۶.

۵- ماده ۳ آیین نامه اجرایی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۸۰ روزنامه رسمی شماره ۱۳۸۰/۴۳۱ مورخ ۱۳۸۰/۴/۳۱.

۶- محمد، آشوری، جایگزین های زندان، صص ۷-۹.

تبدیل مجازات جایگزین حبس

(۱) آزادی مشروط (۲) تعلیق مجازات (۳) تبدیل مجازات

(۱) آزادی مشروط: فصل چهارم قانون مجازات اسلامی به آزادی مشروط زندانیان اشاره دارد در ماده ۳۸ ق.م.ا مشاهده می شود که هر کس برای بار اول به مجازات حبس محکوم شود و نصف مجازات حبس را گذرانده باشد دادگاه می تواند با شرایطی او را به طور مشروط آزاد کند.^۷

شرایط پذیرش آزادی توسط دادگاه

- ۱- محکومیت به مجازات حبس برای اولین بار؛
- ۲- تحمل نصف مدت محکومیت به حبس؛
- ۳- نشان دادن حسن اخلاق مستمراً در طول مدت اجرای حبس؛
- ۴- پیش بینی عدم ارتکاب جرم از سوی محکوم علیه پس از آزادی با توجه به اوضاع و احوال زندانی؛
- ۵- پرداخت ضرر و زیان مدعی خصوصی یا جزای نقدی یا قرار پرداخت آنها؛
- ۶- مدت آزادی مشروط بیشتر از یک سال و کمتر از پنج سال نیست هم چنین دادگاه ترتیبات و شرایطی را که فرد محکوم باید در مدت آزادی مشروط انجام دهد از قبیل سکونت در محل معین یا عدم سکونت در محل معین و ... را در حکم قید می کند.

(۲) تعلیق مجازات

قانون گذار در موارد ۲۵ تا ۳۶ تعلیق را با شرایطی پذیرفته است نکته ای که وجود دارد این است که فقط مجازات های تعزیری و باز دارنده قابل تعلیق هستند. در ضمن مواردی مثل اختلاس ارتشاء کلاهبر داری و خرید و فروش وارد کردن یا ساخت مواد مخدر و همچنین مجازات کسانی که به نحوی از انحاء با انجام اعمال مستوجب حد معاونت می نمایند قابل تعلیق نیست. نکته ای که باید می ماند این است که قانون گذار گفته است: «تمام یا قسمتی از مجازات را تعلیق نماید». که تعلیق قسمتی از مجازات با فلسفه تعلیق مجازات منافات دارد و به نظر می رسد تعلیق تمام مجازات حبس بهترین باشد.^۸

(۳) تبدیل مجازات حبس

مجازات حبس در ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی بیان شده که دادگاه می تواند مجازات «تعزیری یا بازدارنده را» به مجازاتی که مناسب به حال متهم باشد تبدیل کند همچنین در متن ماده آمده است که «دادگاه می تواند» و نشان می دهد که دادگاه ها اجباری به تبدیل مجازات ندارد. همچنین بند های ۱ و ۲ ماده ۳ قانون وصول برخی از درآمد های دولت مصوب ۷۳/۱۲/۲۸ بیان می دارد

(۱) در هر مورد که در قوانین حداکثر مجازات کمتر از ۹۱ روز حبس و یا مجازات تعزیری موضوع تخلفات مثل رانندگی باشد از این پس به جای حبس و یا مجازات تعزیری حکم به جزای نقدی از هفتاد و یک هزار ریال تا یک میلیون ریال صادر می شود.

(۲) هر گاه حداکثر مجازات بیشتر از ۹۱ روز حبس و حداقل آن کمتر این باشد دادگاه مخیر است که حکم به بیش از سه ماه یا جزای نقدی از هفتاد و یک هزار ریال تا سه میلیون ریال دهد ... ولی جرائمی که حداقل کیفر آن بیشتر از ۹۱ روز است یا حبس مربوط به قتل و صدمات بدنی ناشی از تخلفات رانندگی قابل تبدیل به جزای نقدی نیست. بدین ترتیب تبدیل مجازات موضوع ماده ۲۲ با تصویب قانون مذکور در بالا مقید و محدود به موارد معین و مصرحه در قانون گردیده است.

راهکارهای عملی جهت انتخاب مجازات های جایگزین حبس بعد از وقوع جرم

۱- تعویق تعقیب توسط دادستان که به نوعی اعطای فرصت به متهم جهت سازگاری با هنجارهای اجتماعی است؛

^۷ - ماده ۳۸ ق.م.ا.

^۸ - گزارش همایش بین المللی بررسی راههای جایگزین مجازات زندان - مجله حقوقی دادگستری شماره ۳۸ ص ۱۳۶.

۲- تجدید دامنه‌ی قراردادهای بازداشت موقت و توسعه‌ی گسترده‌ی صدور قرارهای قبولی کفالت و وثیقه که موجب زندانی نشدن متهمین تا زمان محاکمه می‌گردد و آثار مثبت فراوانی را در پی دارد که از آن جمله می‌توان به جلوگیری از آثار و تبعات سوء ناشی از عدم تفکیک محکومین و متهمین و همچنین امکان برائت متهمین پس از طی مراحل تحقیقات مقدماتی اشاره کرد؛

۳- بهره‌گیری از تأسیسات نوین و کارسازی مانند تعلیق مجازات، تخفیف و تبدیل مجازات، آزادی مشروط، آزادی به شرط سپردن ضمانت، تعلیق مراقبتی ساده و فشرده تقسیط جریمه‌های نقدی، پرداخت دیات و جزاهای نقدی با کمک‌های مردمی و مساعدت بخش خصوصی، اعمال عفو عمومی، خصوصی و موردی که هر یک به نوبه خود می‌تواند در قبال مجرمینی که حائز شرایط لازمه هستند، نسبت به تأمین اهداف اصلاحی مجازات‌ها مؤثر باشد و ضمن کاهش جمعیت کیفر زندان‌ها، مجرم را از آثار و تبعات سوء زندان مصون و محفوظ نموده و امکان باز اجتماعی کردن وی را بیش از پیش فراهم سازد؛

۴- زندان بانی صحیح و اجرای طرح‌های دوران محکومیت و در حین آزادی با به کارگیری ابزارهایی مانند آموزش زندانبان و مددکاران، سواد آموزی، حرفه آموزی، ترویج و اشاعه ورزش، هنر و کلاس‌های احکام و قرآن و امثالهم نیز می‌تواند زندانی را در طول مدت تحمل حبس، متحول ساخته و او را برای زندگی سالم و شرافت‌مندانه در محیط اجتماعی آماده نماید.

راهکارهای عملی جهت انتخاب مجازات‌های جایگزین حبس بعد از اجرای حکم

بعد از اجرای حکم نیز می‌توان با اتخاذ تدابیر صحیحی به شرح ذیل اهداف اصلاحی و تربیتی مجازات‌ها را تأمین کرد

۱- مراقبت پس از خروج

اگرچه این نهاد تازه تأسیس است، لیکن در همان بادی امر آثار مثبت فراوانی را از خود برجای گذارده و آمار و ارقام ارائه شده از سوی مسئولین زندان، حاکی از اثر گذاری فراوان این نهاد ارزش مند است.

۲- اعاده حیثیت و حذف سابقه محکومیت از سبج کیفری محکومیت

با توجه به رویه نادرستی که امروزه در کشورمان حاکم است، افراد به صرف محکومیت به زندان یا اساساً داشتن هر نوع محکومیتی، از اشتغال به کار و بسیاری از حقوق قانونی محروم می‌شوند، در حالی که براساس مبانی شرعی، افراد بلافاصله پس از اجرای حکم، به اعاده حیثیت نایل می‌شوند و تحمیل هر نوع محکومیتی بر آنها علاوه بر آن که فاقد جاهیت قانونی است، برخلاف موازین شرعی نیز محسوب می‌شود و لذا بحث حذف سابقه محکومیت از سبج کیفری و اعاده حیثیت در باز اجتماعی کردن افراد و جلوگیری از تکرار جرم بسیار مؤثر است.

۳- ایجاد زمینه در اجتماع برای پذیرش زندانیان

از دیگر ضرورت‌های مورد نیاز بعد از آزادی زندانی پذیرش وی در اجتماع است. جامعه باید آغوش پر مهر خود را به روی زندانی بگشاید تا سرخوردگی و سرشکستگی ناشی از تحمل حبس، باعث طرد مجرم از جامعه نگردد. زیرا برخوردهای قهری و بغض‌آلود می‌تواند، موجب بازگرداندن بزه کار به سوی جرم و گناه و تکرار بزه گردد.

البته با توجه به آن که بسیاری از جرائم زاینده مشکلات و نارسایی‌های موجود در جامعه است و لذا برای مبارزه با ریشه‌های جرم و کاستن از آمار بزه کاری‌ها هیچ‌چاره‌ای جز از بین بردن عوامل جرم‌زا وجود ندارد و حل بسیار از این معضلات تنها از عهده قوه قضاییه بر نیامده و در گرو عزم جدی و همراهی دولت (قوه مجریه) و قوه مقننه نیز می‌باشد. اقداماتی مانند ایجاد اشتغال و رفاه نسبی، مهار گرانی و کنترل تورم، ایجاد اماکن تفریحی و ورزشی، تلاش در جهت تنظیم بهداشت خانواده و کاهش جمعیت، سازمان دهی امر مهاجرت و جلوگیری از آن، طراحی ساز و کار مناسب برای حل معضلات شهرک‌های اقماری و حاشیه‌ای، تصویب قوانین ضروری و مورد نیاز و دهها اقدام مؤثر دیگر که اجمالاً به آنها اشاره شد، از جمله اقداماتی است که می‌باید قوه مجریه و قوه مقننه با عزمی بسیار جدی در راه حل آنها بکوشند.

نهایتاً این که پیشگیری از وقوع جرم و کاهش آمار جرایم موجود و حل معضلات زندان ها و تحقق اهداف تربیتی کیفرها تنها و تنها در گرو هماهنگی، همدلی، صمیمیت و اراده واقعی و عملی قوای سه گانه بوده و بدون این هماهنگی و اتفاق با توجه به وضع فعلی زندان ها و تراکم جمعیت کیفری موجود، اهداف اصلاحی و تربیتی به هیچ نحوی تحقق نخواهد یافت.

نتیجه گیری

زندان فی نفسه نه مطلوب است نه معیوب، بلکه باید در این باره تأمل به تفکیک شد. تصویب و یا فسخ قانون خصوصاً مقرراتی که جنبه قضائی دارد؛ نیازمند دانش حقوقی است. و بویژه اگر مصوبه‌ای به جرایم و مجازاتها نظر داشته باشد؛ باید به دقت مورد کنکاش واقع شود. علم جرم‌شناسی و کیفرشناسی امروزه نقش مهمی در دانش‌های وابسته به حقوق ایفاء می‌کند. در مورد مجازات حبس و حبس زدایی باید گفت؛ که زندان برای پاره‌ای مجرمین مفید است و برای عده‌ای دیگر، نه تنها مفید نیست؛ بلکه زیان بار هم هست. پذیرش مجازات‌های جایگزین حبس در سیاست جنایی تقنینی از یک طرف ناشی از شکست یا حداقل ناموفق بودن برنامه‌های اصلاحی - درمانی زندان و از طرف دیگر برگرفته از یافته‌های جدید علوم جنایی در این زمینه است.

در قانون مجازات اسلامی جدید، علاوه بر اینکه وضعیت جایگزین‌های سنتی از جمله تعلیق اجرای مجازات و آزادی مشروط بهبود یافته است، جایگزین‌های نوین (حبس خانگی، خدمات عام المنفعه، دوره مراقبت، جزای نقدی روزانه، جزای نقدی، محرومیت از حقوق اجتماعی) نیز پذیرفته شده است.

با اجرایی شدن قانون مجازات اسلامی جدید و اعمال مجازات‌های جایگزین حبس توسط محاکم و پیش‌بینی سازوکارهای لازم در این زمینه از جمله فرهنگ قضایی، نیروی انسانی آموزش دیده و هماهنگی بین دستگاه قضایی و سازمان‌های غیر دولتی و مردم نهاد، گامی بزرگ در حوزه قضایی کشور برداشته می‌شود و بایستی شاهد کاهش تراکم پرونده‌ها در دادسراها و دادگاه‌ها و کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها باشیم.

منابع و مراجع

- [۱] قرآن کریم
- [۲] آشوری، محمد، جایگزین های زندان، تهران، انتشارات گرایش، ۱۳۸۵.
- [۳] باقری بیدهندی، ناصر، زندانی از دیدگاه اسلام، قم، نشر محمد، ۱۳۶۱.
- [۴] سبحانی، جعفر، «معالم الحکومه الاسلامیه»، صفهان، مکتبه الامام امیرالمومنین، ۱۴۰۱.ق.
- [۵] علی آبادی، عبدالحسین، حقوق جنایی، ج ۲، تهران، انتشارات فردوسی، ۱۳۶۸.
- [۶] گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، ج ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۹.
- [۷] ماده ۳ آیین نامه اجرایی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۸۰ روزنامه رسمی شماره ۱۳۸۰/۴/۳۱ مورخ ۱/۸/۷۶۷۳.
- [۸] ماده ۱۹ آیین نامه زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی، مصوب ۱۳۸۰.
- [۹] گزارش همایش بین المللی بررسی راههای جایگزین مجازات زندان- مجله حقوقی دادگستری شماره ۳۸.
- [۱۰] قانون مدنی، جمهوری اسلامی ایران.